

Struggle for the Right to the City: Alternative Spaces in Post-socialist Prague (Boj o právo na město: Alternativní prostory v post-socialistické Praze)

Michaela Pixová

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Přírodovědecká fakulta
Univerzita Karlova v Praze

Oponentský posudek doktorské dizertační práce

Hlavní body:

Přestože si v současné době nemohu stěžovat na nedostatek četby textů typu doktorské dizertační práce (čtyři doktorandi, které školím, jsou buď těsně před odevzdáním svých prací nebo v pokročilém stádiu psaní), dizertační práci Michaely Pixové jsem četl s opravdovým zájmem a zaujetím. Přispěla k tomu jednak volba atraktivního a důležitého, v české geografii ale opomíjeného tématu, a jednak originální a kritický přístup k jeho zpracování. Z jistého úhlu pohledu jde o téma možná kontroverzní. V tomto případě vzhledem k autorčině veřejné politické a kulturní činnosti (představené čtenáři v předmluvě) se jedná o téměř ideální protnutí osobního zaujetí s velkým společenskovedním tématem – právem na město – tématem, které zahrnuje otázky mocenských vztahů, otevřenosti, plurality, demokracie a možnosti společenské změny. V nejširším sociálněgeografickém pojetí je práce Michaely Pixové příspěvkem k diskusím o vývoji kapitalismu a globalizace. V užším vymezení a na implicitnější úrovni se jedná o vítaný příspěvek k diskusím o geografii post-socialismu. V duchu tradic kritického společenskovedního výzkumu autorka vědomě zaujímá radikálně kritickou a z mocensko-politického hlediska menšinovou pozici, z níž nazírá proces rostoucí marginalizace a útlaku kulturních a politických alternativ v Praze.

Konzistentní s tímto pojetím je autorčina odvaha využít pro svůj výzkum teoretického východiska, které je dnes v české sociální vědě stigmatizované. V situaci, kdy v Česku vycházejí cenzurované překlady zahraničních učebnic, z nichž je bez vysvětlení vynechána kapitola o marxismu jako analytickém společenskovedním přístupu, je její volba marxistické geografie jako perspektivy analýzy procesů marginalizace alternativních prostorů výrazem samostatného myšlení a ochoty v zájmu poznání podstoupit jistá rizika. V době, kdy je celá akademická sféra, společenské vědy včetně sociální geografie nevyjímaje, pod homogenizačním tlakem produkovat nekontroverzní, od mainstreamu se neodchylující poznání, je třeba ocenit autorčino odhodlání těmto tlakům nepodlehnout a držet se zvolené cesty.

Na této „makro“ úrovni hodnocení je třeba také vyzdvihnout skutečnost, že v situaci, kdy nejen v Česku sílí tendence udělovat tituly PhD (a tedy osvědčení schopnosti úspěšně realizovat samostatný a originální výzkum) za několik článků spolunapsaných školiteli, případně dalšími spoluautory, si Michaela Pixová zvolila tu náročnější variantu. Její dizertační práce přitom splňuje nejen kritéria samostatnosti a originality, ale také formální požadavky kladené na kvalitu zpracování práce tohoto typu: text má odpovídající strukturu, délku, poznámkový aparát a seznamy zdrojů. Projevem autorčina úsilí o náročnost je nepochybně i její rozhodnutí napsat práci v angličtině. Stylisticky je práce napsaná výborně, až na výjimky idiomatickou angličtinou a s minimem překlepů. Nevysvětlené zůstává rozhodnutí používat americkou angličtinu.

I když to Michaela Pixová otevřeně nedeclaruje, její práce patří do „druhé generace“ geografického výzkumu evropského post-socialismu. Zatímco v první dekádě byla pozornost zaměřena na „tranzitní studia“ na makroúrovni (implementace změn ekonomických

struktur, budování demokratické struktury a změny v orientaci mezinárodních vztahů), v posledních zhruba 10 letech se geografický výzkum stále více orientuje na snahu teoreticky zachytit, jak jednotlivci, skupiny a hnutí v každodenním životě v post-socialismu rozumí a adaptují se na změny („domestikace neoliberalism“) vyvolané ekonomickými a politickými makroprocesy a případně se pokoušejí jim klást odpor. Svým způsobem je předkládaná práce také příspěvkem do toho proudu geografické literatury, který usiluje o překonání tendence velké části geografie a dalších sociálních věd v diskusích o globalizaci marginalizovat zkušenosti a poznatky z nezápádního světa (Stenning a Hörschelmann, 2008). Když autorka ukazuje odlišnosti procesu gentrifikace v Praze od jeho americké varianty nebo když vysvětluje, jak se forma interakce mezi radnicemi a příznivci alternativních prostorů v západních metropolích liší od situace v Praze, odhaluje zároveň limity aplikovatelnosti poznatků a teorií generovaných v anglo-americkém prostředí pro interpretaci těchto jevů v obecné rovině. Nepřímo tak dokládá, že poznatky, vysvětlení a teorie vzniklé v západním prostředí nemají nutně často předpokládanou univerzální platnost. Práce Michaely Pixové tak vlastně vyzývá k přemýšlení nad tím, zda alespoň některé poznatky geografického výzkumu realizovaného v post-socialistickém kontextu nejsou nutně pro revizi a doplnění existujícího teoretického poznání, pokud má být považováno za obecně platné.

V tomto ohledu je jednou ze silných stránek předkládané práce snaha o sledování kontinuit a diskontinuit (možná překvapivě, jak autorka dokládá, jde především o kontinuity) ve vztahu politických režimů k alternativním prostorům přes předěl politické změny v roce 1989. Ve vyspělých zemích světa jen jen málo míst, kde je možné porovnat přístup mocenských struktur k alternativním prostorům v nedemokratické a demokratické společnosti. Praha je jedním z nich. I když mechanismy, motivace a míra marginalizace alternativních prostorů se ve dvou systémech lišily, vztah mocenských struktur k alternativním prostorům byl obou případech v lepším případě ambivalentní, většinou však, zejména u těch reprezentujících odlišné politické hodnoty, nepřátelský. Pro uměleckou alternativu po roce 1989 na tom nic nezměnil ani fakt, že jejich aktivity před rokem 1989 byly částečně namířeny na změnu politického režimu a že v konečném důsledku tak umožnily dnešním developerům realizovat jejich, pro současnou alternativu likvidační projekty. Předlistopadoví alternativci se odměny za svou odvahu nedočkali – slovy Pavla Barši, „jejich sen [z 80. let] o kompatibilitě uměleckého non-konformismu a kapitalismu skončil“. Ve zcela jiném měřítku, ale podobně, dopadly masy prostých polských dělníků v Polsku, kteří v rámci hnutí Solidarita pomohli svrhnout nedemokratický režim, aby tak připravili cestu pro ekonomickou transformaci, na kterou řada z nich doplatila poklesem svého sociálního a ekonomického statusu.

Za přednost tohoto výzkumu považuji také kvalitně provedený a zdokumentovaný empirický výzkum. Autorkou zvolený etnografický přístup sběru dat (pozorování, rozhovory s protagonisty, účast na akcích) je vhodný pro tento typ geografického výzkumu zaměřeného na marginalizované skupiny a praktiky (Hörschelmann a Stenning, 2008). Etnografické přístupy v geografii jsou díky hloubce vhledu do lokalizovaných procesů každodenního života a konstrukce významů zvláště vhodné pro projekty, jež usilují o provincializaci univerzalizujících „západních“ teorií a konceptů jako jsou „trh“, „třída“, „občanská společnost“, „transformace“ a „rezistence“ a o jejich rekonceptualizaci do podoby poznání, které by mělo inkluzivnější charakter.

Mou hlavní výhradou k předkládané práci je poněkud nejednoznačná formulace jejího hlavního cíle/výzkumné otázky. Ten je na straně 1 vyjádřen jako zmapování a výzkum dosud málo prozkoumaného prvku města – alternativních prostorů. Na stejné straně je jako normativní cíl také vyjádřena snaha ukázat, že přes své společenské přínosy jsou alternativní prostory v Praze v nevýhodném postavení vůči silám městského rozvoje a čelí politickému tlaku na jejich likvidaci. Na straně 6 je další formulace cíle – je jím zdůraznění důležitosti role, kterou alternativní prostory hrají pro existenci a fungování demokracie. Další verze cíle práce se nachází na straně 8: „nabídnout kritickou perspektivu způsobu, kterým jsou pražské alternativní prostory vytvářeny a kontrolovány v rámci současné kapitalistické společnosti“.

Na str. 79 se za další cíl práce vyhláší řešení problému vzniku sociálně prostorových nerovností na příkladu alternativních prostorů. Odkazů na cíle dizertace je v textu víc. V Závěru na straně 210 je nejprve zopakován cíl z první strany o zmapování málo známého městského prvku. Ten je pak rozveden jako snaha o poukázání na existenci prostorů, které překonávají hegemonii kapitalistických prostorových vztahů a nabízejí útočiště pro alternativní kultury. Na straně 214 je jako jedna z otázek výzkumu zmíněna komparace mezi Prahou a západními městy pokud jde o vztah mezi rozvojem města a alternativními prostory. Všechny tyto verze cíle práce nějakým způsobem vystihují, o co v ní autorce jde, působí ale buď poněkud popisným nebo normativním dojmem. Žádný z nich ale nepovažují za ideální variantu, která by měla vycházet z podrobné diskuse s literaturou. V nejelementárnější rovině mají takové výzkumné otázky formu: „V literatuře se tvrdí X, můj předběžný výzkum naznačuje, že stávající interpretace je neúplná, v této dizertaci ji na základě vlastního výzkumu doplním o Y/vyvrátím/zproblematizuji X....“.

Je možné, že tento problém souvisí s okruhem prostudované literatury. Diskuse s literaturou na stranách 8 až 68 je kompetentní, přesvědčivá (v pasáži o kategorizaci alternativních prostor velmi systematická), ale možná mohla být trochu širší (123 položek na seznamu literatury se shora blíží počtu citovaných zdrojů v článcích publikovaných ve špičkových geografických časopisech) a zahrnout i další proudy literatury. Přímo se nabízí – a větší pozornost si zaloužila - např. geografie post-socialismu (Adrian Smith, Alison Stenning, Kathrin Hörschelmann, John Pickles, Merje Kuus, P. Domański, Judit Timár apod.), případně kritická literatura o konceptu občanské společnosti (Jenny Pearce, Zsuzsa Gille...). V textu je několik delších pasáží, často s důležitými tvrzeními, ve kterých se zároveň vykytuje minimum odkazů na literaturu nebo jiné zdroje (např. str. 38-39, 45, 91).

Autorka se na několika místech poměrně systematicky věnuje kritice neoliberalismu a zároveň (v jiných pasážích, zejména ke konci práce) poněkud nekonzistentně navrhuje řešení, která spočívají v aplikaci neoliberálních konceptů (šíření informací jako nástroje společenské změny, daňové asignace jako řešení obtížné finanční situace, posilování sociálního kapitálu, občanské společnosti...). Vzhledem k jeho důležitosti v dizertaci postrádám teoreticky informovanou diskusi o neoliberalismu v geografické literatuře (v několika rovinách – neoliberalismus jako ideologie, mobilní technologie – Ong, Larner, Peck, Barnett a další). V práci je poměrně malá pozornost a kritika věnována problematickým důsledkům projektové kultury, která je také projevem neoliberalismu. V praktické rovině je tato kritika v práci zachycena ve smyslu nejisté doby trvání aktivit, nutnosti zúčastňovat se z hlediska neziskových skupin nerovných soutěží apod., teoreticky podložená kritika ale chybí.

Dílčí poznámky a výhrady ke konkrétním pasážím:

- Str. 1: Doporučuje se začít Úvod dizertace krátkým příběhem, který shrnuje a ilustruje hlavní prvky studovaného tématu a problému;
- Str. 4: dobře vystižený paradox postavení kulturního undergroundu v nových poměrech;
- Str. 5-6: dobrý postřeh o nejednoznačnosti role alternativních prostorů (AS) v rozvoji města;
- Str. 7: produktivní myšlenka použít situaci AS za socialismu jako měřítka pro hodnocení jejich postavení v demokratickém kapitalismu;
- Str. 11-14: přehled literatury/diskuse s literaturou by neměla být členěna podle autorů, ale podle témat a problémů;
- Str. 19: spíše osobní poznámka: odcizení člověka od města v době socialismu působí (trochu překvapivě) jako reprodukování dnešních dobových stereotypů. Za socialismu se člověk v Praze pohyboval svobodně, všude měl volný přístup, peníze nebyly limitujícím faktorem pro přístup do konkrétních míst, město bylo bezpečné.
- Str. 27: rámeček (tady a dalších 19 rámečků rozmístěných na prvních 166 stranách) působí většinou účelně (přinášejí doplňkové nebo specifické informace), ale někdy by bylo lépe obsah rámečku vložit do hlavního textu;
- Str. 28: italská *centri sociali autogestiti* by zasloužila větší prostor, často mají svým praktickým zaměřením velmi blízko k pražským případovým studiím, jeden velký rozdíl je, že je radnice desítky let podporují (ty radnice ale mají většinou jinou politickou orientaci, než pražský magistrát a obvodní radnice);
- Str. 37: dobře zpracovaný a prezentovaný konceptuální materiál; bylo by ale žádoucí tady konkrétněji naznačit, jak tento materiál v dizertaci slouží k formulování argumentů;
- Str. 38-39: text se opírá o jediný zdroj;
- Str. 55: velmi dobré shrnutí dosavadní diskuse;
- Str. 59: domnívám se, že je třeba více rozlišovat mezi motivacemi protagonistů AS (umělci budou mít zřejmě osobnější a soukromé motivace, motivace politických aktivistů budou více orientované na veřejný zájem);
- Str. 60: výborná diskuse o umělcích, médiích a veřejném diskursu;
- Str. 61: *creative cities* nemusí být nutně alternativní, může jít jen o *place branding* nebo *city marketing*....
- Str. 62: dobře formulované argumenty o kreativitě a politice;
- Str. 63: jinak pregnantně napsaná kritika politiky gentrifikace mohla být úžeji vztažena ke konceptům a teoretickému rámci ze začátku dizertace;
- Str. 64: dobrá argumentace, ale spoléhá na poměrně omezený okruh literatury;
- Str. 65-66: diskuse se soustřeďuje na umělce, ne na AS;
- Str. 69: bylo by přínosné rozšířit spektrum respondentů a udělat více rozhovorů se zástupci radnic a developerů;
- Str. 70: efektivní zdůvodnění používání etnografických metod v geografii;
- Str. 71: bod c) není relevantní důvod pro výběr těchto lokalit;
- Str. 72: není jasné, co je ve středu pozornosti – uživatelé AS, aktivisté AS nebo obě skupiny?
- Str. 73: autorčina přínosná rozsáhlá zkušenost s AS v Severní Americe a v Evropě;
- Str. 79: na základě jakých zdrojů vytvořila autorka dva typy „toho druhého“ – politický a ekonomický?
- Str. 80: popis období tranzice se vztahuje spíše jen na první dva-tři roky transformace, možná prvních pět;
- Str. 81: výstižný popis neoliberálního státu, ale bez uvedení zdrojů;
- Str. 84: „volná mládež“ 70. a 80. let – nejen máničky, hippies a pankáči, ale také trampové, woodcrafteri, zálesáci apod. Popis perzekuce mániček a pankáčů v dizertaci se shoduje s tím, jak represivní složky v 50. - 70. letech pronásledovaly trampy a zálesáky. Státní bezpečnost v zimě 1978 vyhodila do vzduchu 100 tábořišť a srubů v Brdech, po desítky let přepadávala a rozháněla trampské potlachy apod. Nelze tvrdit, že český underground byl

první neoficiální kulturou – tramská kultura byla mnohem starší, ve společnosti rozšířenější a měla za sebou, kromě odporu během socialistického období, také zkušenost rezistence vůči buržoaznímu meziválečnému státu. Nejsm si jist, že komunita kolem undergroundové hudby byly primárně zameřena na svržení komunistického režimu. Podle dostupné literatury o to neusilovali ani PPU, ti chtěli prostě jenom veřejně vystupovat.

Na str. 84 a 85 narativ opouští kritickou linii výkladu a je konformní s mainstreamovou interpretací;

Str. 87: tady a v celé dizertaci jsou v českých názvech nesprávně používaná velká písmena (Pražský výběr, nikoli Pražský Výběr);

Str. 91: není jasné, proč se autorka domnívá, že kolektivní identity byly uměle konstruovány zatímco u postmoderní identity jsou konstruovány (zřejmě přirozeným procesem) prostřednictvím spotřeby;

Str. 93: jak došla autorka k identifikaci těchto tří fenoménů?

Str. 93: tady a jinde v textu je zdůrazňována důležitost vztahu mezi AS a společensko-ekonomickým kontextem. O politické orientaci radnic a Pražanů není v práci zmínka, přitom ta zřejmě výrazně kontrastuje s těmito orientacemi v Berlíně a Amsterdamu, které autorka používá jako kontrapunkt;

Str. 99: výborný postřeh o naprostém pomíjení politické dimenze západního punku a freetekna jejich českými vyznavací (socialistická a post-socialistická geografická odlišnost);

Str. 102: důležitá poznámka o změně sociální struktury města a jejím vlivu na AS;

Str. 104: výpovědní hodnota mapy by se zvýšila, kdyby byly AS na mapě označeny jmény;

Str. 106-167: shrnutí jednotlivých případových studií mohlo být úžeji provázáno s teoretickou pasáží dizertace;

Str. 118: z jakého důvodu jsou české ceny zde a jinde v dizertaci převáděny na americké dolary a ne na eura nebo na USD a eura?

Str. 125: je diskutabilní, zda Karlín Studios patří mezi AS – je řízené komerční galerií, má granty od ministerstva, vede je etablovaný a nealternativní výtvarník....

Str. 150: Zajímavý případ M. Kocába – non-konformisty v době socialismu, který se stal součástí polistopadového establishmentu, ale na své postoje z minula úplně nerezignoval...Jeho iniciativa a intervence si zasloužila delší a analytičtější pasáž.

Str. 169: vítaná a relevantní zmínka prací K. Polanyiho; nemělo ale zůstat jen u zmínek;

Str. 170: pro kontextualizaci českého případu (ČR jako laboratoře a experimentu) mohla být ve výkladu využita např. kniha *The Shock Doctrine* od Naomi Klein (myslím, že existuje i český překlad);

Str. 170-171: dobře rozvíjená argumentace, ale mohla se opírat o širší spektrum geografické literatury (Merje Kuus, Adrian Smith...);

Str.173: není jasné, jak autorka přišla na dva mechanismy útlaku;

Str. 172-173: jistá analogie s osudem meziválečného tramského hnutí. Jeho menší část se také politicky vyhranila a mobilizovala proti buržoazní společnosti (zatímco větší část se věnovala zábavě a kontrakulturním aktivitám), ale po příchodu socialismu se nedočkala žádné odměny. Naopak, útlak se ještě vystupňoval.

Str. 180: diskuse o individualismu mohla využít např. práci L. Holého *The Little Czech and the Great Czech Nation* (vyšlo i česky);

Str. 184: zdá se, že MeetFactory je podobný případ jako Karlín Studios; D. Černý je klasický režimní umělec a ne alternativce;

Str. 184-185: analogický příběh inkorporace původní radikální alternativy do mainstreamu je např. experimentální vesnice Zaježová na Slovensku nebo „pestří a zelení“, které zkoumala H. Librová;

Str. 184-185 a kapitola 5.2: chybí zmínka o jednom zcela centrálně položeném a dlouho existujícím AS (asi od roku 1998 dodnes) – tzv. čítárně Unijazzu (Tamizdat) v Jindřišské 5, 4. patro. Návštěva tohoto prostoru je zkušenost velmi blízká výletu do 70. let. Unijazz je přitom přímý pokračovatel Jazzové sekce, které je v dizertaci věnována značná

pozornost. Promarněná příležitost pokud je o sledování kontinuit a diskontinuit AS za socialismu a kapitalismu. Podobně jako u role M. Kocába, ale ta je aspoň stručně popsána.

Str. 187: ilustrativní citát od Kužvartové. Souhlasili respondenti s uvedením svých jmen?

Str. 195: zdá se, že v 90. letech byla Praha to, co byl v nultých letech Berlín.

Str. 209: není volání po mecenášství jako řešení problémů v rozporu s argumentací dizertace a s jejím celkovým politickým zaměřením?

Str. 210: popis řady AS v dizertaci nevyznívá tak, že by zabraňovaly vzniku nerovností, zdá se, že spíš působí jako jejich katalyzátory....

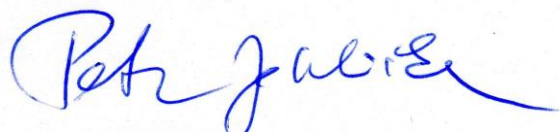
Str. 214: dobrý postřeh o historické tendenci české společnosti aplikovat importované modely v extrémní a dogmatické podobě a implementovat je v době, kdy jinde už jsou opouštěny nebo se dostávají pod palbu kritiky. I proto měla být větší pozornost věnována neoliberalismu jako mobilní technologii.

Str. 215: navrhované recepty jsou zvláštní směsí anarchismu a neoliberalismu.

Kromě systematicky nesprávného používání velkých písmen v českých názvech se v práci vyskytuje nevelký počet překlepů (Vondráčková, Lipanská, Franz Kafka...). V tomto typu textu se v angličtině nepoužívá stažených tvarů (do not, ne don't; str. 186 a jinde).

Shrnutí:

Výše zmíněné dílčí výhrady a kritické připomínky výrazně nesnižují hodnotu této jinak velmi kvalitně napsané dizertační práce. Autorka umí obhájit volbu svého tématu a prokázat jeho důležitost, vychází z kompetentní diskuse s literaturou, na základě samostatně shromážděných a analyzovaných dat systematicky rozvíjí svou argumentaci a v Závěru demonstruje příspěvek své práce k poznání studovaného tématu. Práci doporučuji k obhajobě.

RNDr. Petr Jehlička, PhD.
Katedra geografie
The Open University

V Milton Keynes, 14. září 2012